

Temel Haklardan Kastedilen Nedir?

(Zarurât-ı Hamse)

Dinde yeri olan, huzur ve mutluluğun sağlanması ve korunması için gerekli beş temel esas vardır. Bunlara “zarûriyyât-ı diniye” adı verilir. Bu beş temel esas şunlardır: 1-Nefsin (canın) korunması, 2-Aklın korunması, 3-Dinin korunması, 4-Neslin korunması, 5-Malın korunmasıdır.¹ Aynı zamanda canın, aklın, dinin, neslin ve malın muhafazası, İslam âlimlerince dinin temel amaçları (makâsıdu's-şeria) olarak görülmüştür.²

Usûl-i fikhın temel konularını makâsıd açısından inceleyen Şatıbî'ye göre, bu beş şeyin korunmasına bütün dinlerde ve milletlerde uyulmuştur. Çünkü bunlar olmadan din ve dünya işlerini yapabilmek zordur. Bu beş maslahat korunmadığı zaman dünya işlerinde fesat ve kargaşa hakim olur, hayat ortadan kalkar. Aynı şekilde ahiret işleri de sekteye uğrar, kurtuluşa erme tehlikeye girer diyebiliriz.³

İslam hukukunun temel amaçları, varlığı ve yokluğu bakımından hem dünyevî hem uhrevî sonuçları olan, insanın ve toplumun dünya hayatını muntazam şekilde yürütmesi için varlığı ve korunması zorunlu olan amaçları ifade eder. Ayrıca refah toplumu için de İslam hukukunun evrensel görüşüne göre korunması gereken değerler de aynı şekilde beş tanedir: Dinin korunması, hayatın korunması, aklın korunması, nesillerin korunması, malın korunması.⁴ Aslında İslam, bu beş temel prensibin yüceltilmesine özel önem vermiş ve her birinin varlığını, devamlılığını ve korunmasını sağlayacak hükümler koymuştur. Böylece din, nefis, fikir, nesil ve mal mülk, varlığını sürdürür ve amaçlanan faydayı sağlar.⁵

İbn Haldun, meşhur kitabı Mukaddime'de "İnsan toplumunun kaçınılmaz olduğunu" ve yeryüzünde toplumsuz yaşamın olamayacağını vurgulamıştır. Çünkü insan, toplum içinde doğar ve toplum olmadan yaşayamaz. Eğer toplum hayatta kalmak, ilerlemek ve barışçıl, güvenli bir ortamda yaşamak istiyorsa, ilişkileri düzenlemek ve çatışmaları sona erdirmek için bir takım kurallara ihtiyaç duyar. Bu kurallara kanun da denir. Bu kanunların bir kısmı canla, bir kısmı din ve dini inançların korunmasıyla, bir kısmı nesillerin korunmasıyla, bir kısmı insanların sahip olduğu mallarla ilgili olup emek yoluyla elde edilir. Bunlardan biri ihlal edildiğinde kargaşa ortaya çıkar ve bu durum toplum çökünceye kadar devam eder.⁶

Canın Korunması (Hıfzu'n-Nefs)

¹ Hasan Kamil Yılmaz, “Zarûriyyât-ı Dîniye ve Sağlam Aile Yuvası”, *Altınoluk Dergisi*, 2006 – Mayıs, S. 243, 5.

² Hulusi Arslan, *Dinin Amaçları Açısından Trafik Kuralları*, İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din ve Trafik Sempozyumu, Malatya 2016, 47.

³ Hulusi Arslan, a.g.e., sf. 51.

⁴ Emine Sarıtemur, *Hanefi Fıkıh Geleneğinde Bir Kavram Olarak Canın Korunması*, Yüksek Lisans Tezi, 2022, 18.

⁵ Cumali Ömeroğlu, *İslam Hukukunda Malın Korunmasına Dair Hükümler*, Yüksek Lisans Tezi, 2018, 8.

⁶ Cumali Ömeroğlu, a.g.e., sf. 1.

Evrensel insan hakları beyannamesi madde-1’de “Bütün insanlar hür, haysiyet ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdana sahiptirler ve birbirlerine karşı kardeşlik zihniyeti ile hareket etmelidirler.” Madde-3’te ise “Yaşamak, hürriyet ve kişi emniyeti her ferdin hakkıdır” ifadeleri yer alır. Her ne kadar günümüzde Gazze olaylarında bu maddelerin nazar-ı itibara alınmadığını görsek de, bu maddeler bütün insanlara yönelik ifadeler olarak kabul edilmektedir.

İslam’da nefsin korunması Allah tarafından konulan ve Hz. Muhammed’e indirilen dinde (İslam), varlığını devam ettirme ve varlığını ihlal edici her türlü şeyden korumayı hedefleyen vesilelerdir.⁷ Canın korunması için insanın dünyada ve ahirette cezadan korunması, kendine mukayyet olması, nefsi haramdan korumak, nefsi koruyup onu bilmek anlamlarını da içermektedir.

Hayatın korunması açısından bakıldığında yaşamın sürdürülebilmesi için gerekli miktarda yemek, içmek ve giyinmek gerekmektedir. Ayrıca kişiliğe aykırı davranışlar yasaktır, cinayete teşebbüs halinde kısas (misilleme), diyet (tazminat) ve kefarete gibi cezai yaptırımlara tabidir. İslam âlimleri, canın korunmasıyla ilgili olarak ceza düzeninin hikmetini kısaca şöyle açıklamışlardır: “Kisas, sosyal hayatın korunmasına sebeptir; çağrılanlar arasında soylu veya eşraftan olması hiçbir şekilde fark etmemektedir, çünkü insanlık bakımından eşittirler. Zulüm ve cinayette fitneyi yatıştırmak için ‘Ve ey akıl sahipleri! Sizin için kısasta büyük bir hayat vardır. Umulur ki siz (katilden) sakınırsınız’⁸ ayetiyle kısas meşrudur. Çizgiyi aşmaya çalışanlar, kısas korkusu nedeniyle cinayet işleme cesaretine sahip olmadıklarından, özel hayatları hem bir güvenlik aracı hem de adaletin ifade edilmesinin ön şartıdır. İhtiyaç ve sıkıntı zamanlarında azimet-ruhsat meselesini ön plana çıkararak Allah şöyle buyuruyor: “Allah, size, leşi, kanı, domuz etini ve Allah’tan başkası adına kesilmiş olanı haram kıldı. Her kim bunlardan yemeye mecbur kalırsa, başkasının hakkına tecavüz etmeden ve haddi aşmadan yemesinde vebal yoktur. Şüphesiz ki, Allah çokça bağışlayan ve esirgeyendir.”⁹

Peygamber Efendimiz, evrensel insan hakları konularını içeren Veda Hutbesi’nde kan davalarının haram olduğunu şu sözleriyle bildirmiştir: “Ashabım! Cahiliyet döneminde güdülen kan davaları tamamen kaldırılmıştır. Kaldırdığım ilk kan davası, Abdülmüttalib’in torunu (amcalarımdan Hâris’in oğlu) Rabîa’nın kan davasıdır.” Kur’an-ı Kerim’de şöyle buyrulmaktadır: "Ey iman edenler, mallarınızı karşılıklı rıza ile gerçekleştirdiğiniz ticaret yolu hariç, batıl yollarla yemeyin. Ve kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz, Allah size karşı çok merhametlidir"¹⁰ Bu ayette kasten can alma anlamının yanı sıra, Allah’ın haram kıldığını yapma, günah işleme, hırsızlık yapma anlamları da bulunmaktadır.¹¹

Aklın Korunması

⁷ Emine Sarıtemur, a.g.e., sf. 23.

⁸ Bakara, 179

⁹ Bakara, 173

¹⁰ Nisa, 29

¹¹ Cumali Ömeroğlu, a.g.e., sf. 9.

İnsanı diğer canlılardan ayıran temel vasıf ve en büyük nimet olan akıl, dinin temel ve ilk şartıdır. Dini ışık, akli göz olarak ele aldığımızda ışık olmayınca göz görmez, göz olmayınca ışığın nuru anlaşılmaz, dolayısıyla akıl ve din bir bütün gibidir. Aklını koruyan kendini, dinini ve insanlığını korumuş olur. Aynı zamanda akıl, dini anlamada kitaplara ve peygamberlere muhtaçtır diyebiliriz.

Kur'an-ı Kerim'de akla, eşyayı anlama yeteneği verilmiş olup, aynı zamanda ilahi gerçekleri algılayıp anlama, bunlar üzerinde düşünme ve yorum yapma sorumluluğu ve yetkisi de verilmiştir. Aslında "Allah, anlayasınız diye ayetlerini açıklıyor" ayeti aklın bu fonksiyonuna işaret etmektedir.¹² Akli koruma açısından alkol, ruhu tecrit eder ve bütün kötülöklere kaynaklık eder. Alkol, insanın vücudunu harap ve kişiyi muhakeme yeteneğinden mahrum etmektedir.¹³ "Ey iman edenler! İçki, kumar, putlar, fal, uğur okları şeytanın işi pisliklerdir, ancak onlardan uzak durarak kurtulabilirsiniz. Şeytan, içki ve kumar yoluyla aranıza düşmanlık ve kin sokmak, sizi Allah'ı anmaktan ve namaz kılmaktan alıkoymak ister."¹⁴

Dinin Korunması

Ceza hukukunun temel özellikleri şöyle sıralanabilir: a) Bütün dinler aynı korunma imkânlarından yararlanır; dinler arasında ayırım yapılmaz. b) Dini inançlar ve bu inançların gereklerini karşılama olanağının, dolayısıyla din hürriyetinin, doğal bir sonuç olarak görülmesi. c) Cezai amaç, dinin kendisi veya gereklerinin yerine getirilmemesi değildir. İnsanların dine olan inanç ve bağlılığı bir özgürlük olarak kabul edilir ve korunur. d) Suçun meydana gelmesi, failin "özel kast", yani başkalarının dini inançlarına saldırmakla gerçekleşmesine bağlıdır. e) Din özgürlüğünün ihlali, kamu düzenine ve kişilere karşı suç sayılır.¹⁵

Milletleri ayakta tutan güç, bir hayat nizamı ve bir yol haritası olarak zikredebileceğimiz dinin korunması beş esas arasında sayılmaktadır. Dinde zorlama yoktur, kolaylık prensini söz konusudur. 'Sizin dininiz size, benim dinim bana',¹⁶ 'dileyen iman etsin, dileyen inkar etsin'¹⁷ gibi müjdelerin yanında, 'Müslüman olun kurtulun' sözü, Medine Vesikası'nda yer alan 'hiçbir insan inancı yüzünden baskı görmeyecek' maddesine kadar hem dinin korunması hem dini yaşayanların hür şekilde dinlerini yaşamalarının korunması ilkesi İslam'da mevcuttur.

Dini korumanın iki yolundan biri; dini doğru öğrenmek ve öğretmek, diğeri ise dini düzgün yaşamaktır. Bilinmeyen bir şeyin korunması mümkün olmayacağından dini iyi şekilde öğrenmek, din neyi helal neyi haram bildirmişse Kur'an ve sünnete bakarak anlamaya

¹² Hulusi Arslan, a.g.e., sf. 54.

¹³ Cumali Ömeroğlu, a.g.e., sf. 16.

¹⁴ Maide 90-91.

¹⁵ Çetin Özek, *Din Özgürlüğünün Korunması ve Dinsel Haklardan Yararlanılması Konusunda Bazı Düşünceler*, 77.

¹⁶ Kafirun, 6

¹⁷ Kehf, 29

çalışmak gerekir. Aynı zamanda kişinin gündelik hayattaki duyularını ve duygularını İslami açıdan murakabe etmesi, dinin korunmasında mühim bir rol oynar.

Neslin Korunması

Dini açıdan bir neslin korunması, insanlığın devamını engelleyen ve bir neslin bozulmasına neden olan şeylerden korunması anlamına gelir. Bu durumda nikahsız birliktelikler yasaklanmış, çocukların ve yetişkinlerin uyuşturucu ve zararlı alışkanlıklardan korunması istenmiştir. Çünkü nikahsız beraberlik nesillerin birbirine karışmasına, evlenmemek ve çocuk sahibi olmamak ise nesillerin yok olmasına yol açacaktır. Kur'an-ı Kerim'de şöyle ifade edilmektedir: “(Sizden) ayrıldığında, yeryüzünde bozgunculuk yapmayı, ekinleri ve gelecek nesilleri helak etmeyi ister. Allah, bozguncuları sevgisinden mahrum eder!”¹⁸ Dolayısıyla İslam, insan türünün devamına ve eğitimine katkıda bulunan şeyleri teşvik ettiği gibi, insanlığın yok olmasına ve bozulmasına etki eden şeyleri yasaklamaktadır.¹⁹ Buna zina örnek verilebilir. Zina, neslin karışmasına sebep olduğundan zürriyet mefhumunu yok eder. Birçok kez doğan veya doğacak olan çocukların öldürülmeleri veya diğer yaşayanların da soylarının bilinmemesi ile neticelenen iğrenç bir yoldur.²⁰ Rasulullah, “Herhangi bir toplum içerisinde, fuhşiyat apaçık olur da sonuçta onlar onu aleni hale getirirlerse, kesinlikle onların arasında veba ve geçmiş ümmetlerde benzeri görülmemiş hastalıklar ve dertler yayılır!”²¹ buyurmuştur.

Aile kurmak dinen teşvik edilmiş ancak zina gayr-i meşru bir yol olarak görülmüştür. Nitekim zinanın başlangıcı sayılabileceğimiz gözleri haramdan sakındırmak ile ilgili “Mümin erkeklere söyle gözlerini haramdan sakınsınlar. (...) Mümin kadınlara söyle gözlerini haramdan sakınsınlar”²² ayeti bu açıdan dikkat çekicidir. Neslin devamını sağlayacak olan evlatlar hayatın imtihanı oldukları gibi dünya hayatının süsü, kalbin meyvesi, cennetin kokusu ve Allah'ın en büyük armağanı olmaktadır. “Ey inananlar! Kendinizi ve ailenizi yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun”²³ ayetini göz önünde bulundurarak her anne baba üzerine düşeni yapar. Bunun dışından kişinin ruhen ve bedenen gelişimini sağlayan anne-babanın yanı sıra eğitim kurumları ve yayın organları olduğunu söyleyebiliriz.

Malın Korunması

İnsan fıtrati, eşya edinmeye ve biriktirmeye meyillidir. Ancak insanın metâya olan bu eğilimi İslam tarafından düzene konulmuştur. “İnsanlar, kendilerine konan kurallara uymazlarsa, onların mal sevgisi ortaya çıkar ve bu da haddi aşmaya götürür.”²⁴ Haddi aşım yetim malına el uzatanlar ayette ikaz edilmiştir: “Yetimin malına el uzatmak, ona zulmetmek

¹⁸ Bakara, 205

¹⁹ Hulusi Arslan, a.g.e., sf. 57.

²⁰ Mesut Bayar, “Neslin Korunması İlkesi Kapsamına Dair Bir İnceleme”, *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 2. 2020, 134.

²¹ İbn Mace, Fiten, 22.

²² 08.12.2017 Cuma. Örnek Vaaz. İslam Dininde Korunması Esas Olan Evrensel Değerler.

²³ Tahrim, 6.

²⁴ Cumali Ömeroğlu, a.g.e., sf. 130.

İslam tarafından büyük bir günah sayılmış ve yetim malı yemenin uhrevi cezası da belirtilmiştir. “Gerçekten, yetimlerin mallarını zulmederek yiyenler, karınlarına ancak ateş doldurmuş olurlar. Onlar, çılgın bir ateşe gireceklerdir.”²⁵

İslam, malın korunması için malı tehdit eden unsurların ortadan kaldırılması amacıyla çeşitli hükümler koymuştur. Dinde geçimini sağlamak için çalışmak ibadet olup meşru yolla mülkiyet kazancına teşvik varken, gayr-i meşru yollardan olan gasp, yağma, rüşvet, kumar, dolandırıcılık, hile-aldatma, karaborsa, tefecilik, faiz ve israf yasaklanmıştır.²⁶ Kur’an-ı Kerim’de alışveriş helal iken faizin (ribâ) haram olduğu ifade edilir. Haram kazancın peşine düşen, şiddetli bir azapla uyarılmıştır. Her fert bu uyarıyı dikkate alıp başta faiz olmak üzere bütün meşru olmayan kazanç yollarına girerek kendisini ateşe atmamalıdır.²⁷ Faiz yiyenlerin şeytan çarpmış gibi kabirlerinden kalkacağına dair bir başka ayet faiz hususunda bir ikaz niteliğindedir.

Malın korunması ilkesi ticarete de geçerliliğini sürdürmektedir. “Müslüman, müslümanın kardeşidir. Bir Müslüman, kardeşine kusurlu bir şeyi satacak olursa, kusurunu ona açıklamadan satması helal değildir.”²⁸ Zayi ve telef edilen malları tazmin zorunluluğu vardır. Böylece kişinin hakkı gözetildiği gibi zekat ve sadakayla muhtaçların hakları da gözetilmektedir.

Kişinin başkasının mülkünde rızası olmadan tasarruf edemeyeceği, rüşvet alan ve verenin cehennemlik oluşu, malı uğruna öldürülenin şehit oluşuyla malın korunması gerçekleşmektedir. Zarurat-ı hamse olan beş esas (canın, aklın, dinin, neslin ve malın korunması) neredeyse bütün inançlarda vardır diyebiliriz. Bu esaslar olmazsa, dünya işleri fesada uğrar, cennet ve huzura kavuşma ancak hayal olur. Bu beş maslahata riayetle dünya ve ahiret saadeti hedeflenir. Bunlar olmadan din ve dünya işlerini düzene koymak oldukça zordur.

---

²⁵ Nisa, 10.

²⁶ Cumali Ömeroğlu, a.g.e., sf. 131.

²⁷ Cumali Ömeroğlu, a.g.e., sf. 47.

²⁸ İbn Mace, Ticaret, 45.